Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

БАХМАТ ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [378.015.311]:005.962.131 (043.5)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Переяслав-Хмельницький – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській інженерно-педагогічній академії, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
БАБАКІНА Оксана Олексіївна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
декан факультету початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ШАПРАН Юрій Петрович,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри теорії і методики професійної підготовки;

кандидат педагогічних наук, доцент
ОЛЕФІРЕНКО Тарас Олексійович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
начальник Навчально-методичного центру.

Захист відбудеться «23» вересня 2016 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.03 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за адресою: 08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, зала імені В. О. Сухомлинського.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30).

Автореферат розісланий «23» серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **Н. П. Онищенко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку суспільства вказує на необхідність забезпечення сталого характеру процесу професійного вдосконалення фахівців у галузі освіти. Зазначена тенденція є актуальною у сфері професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах. Необхідність таких перетворень у сфері освіти відображена в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» та інших офіційних документах. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки визначено, що найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, запитів особистості, готовності до самовдосконалення, потреб суспільства та держави. Це обумовлюється прямим зв'язком між економічним, культурним, політичним, соціальним рівнем розвитку суспільства й якістю організації освітнього процесу, ключовим суб'єктом організації й управління якого залишається вчитель. У зв'язку з цим процеси професійної підготовки майбутніх учителів стають пріоритетним напрямком науково-педагогічних досліджень.

Однією з основних властивостей фахівця є сформована самооцінка (професійна, особистісна, самоосвітня). Дії самооцінки виступають внутрішнім регулятором процесів самовдосконалення, що вказує на доцільність пошуку шляхів забезпечення формування самооцінювання навчальних досягнень у процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу.

Ураховуючи актуальність зазначеної проблеми, зауважимо, що різні її аспекти знаходяться в центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, окремі проблеми формування самооцінки освітніх досягнень представлено у дослідженнях Л. Божович, О. Кочетова, М. Ларіонової, Г. Лозової, О. Спіркіна, а у контексті теорії та методики професійної освіти вивченням самооцінки займалися Т. Андрущенко, О. Байбакова, М. Боритко, В. Лєві, С. Сенатор, Г. Скамницька та ін.

Окреме місце посідають наукові роботи, що висвітлюють результати досліджень впливу розвитку самостійності студента у контексті його професійної підготовки (Ю. Бабанський, Н. Бібік, В. Буряк, М. Гарунова, Є. Голант, Б. Єсипов, Л. Жарова, І. Лернер, В. Ляудіс, С. Малихіна, П. Підкасистий, О. Савченко, М. Скаткін, Т. Шамова й ін.).

Актуальним аспектом сучасних науково-педагогічних досліджень із даної тематики стало вивчення різних аспектів формування професійної компетентності (Л. Карпова, В. Лозова, Л. Мітіна, Т. Олефіренко, О. Шапран, Ю. Шапран та ін.). Наведені напрямки наукових досліджень послідовно висвітлюють взаємозв'язки та взаємообумовленість сформованої самооцінки навчальних досягнень та якісних характеристик навчальної діяльності. Одночасно із цим варто констатувати недостатню розробленість питань організації цілеспрямованого коригувального впливу з метою управління процесом формування самооцінки навчальних досягнень як результату взаємодії багатьох факторів. У зв'язку з ускладненням навчальних програм, використанням новітніх технологій у навчальному процесі та підвищенням вимог до кваліфікації педагогічних працівників на особливу увагу заслуговує професійна підготовка вчителів загальноосвітніх шкіл І-ІІІ ступенів.

Визнаючи високу наукову цінність проведених досліджень, варто водночас констатувати, що якість виконання професійних обов'язків значною мірою обумовлюється усвідомленням значущості своєї діяльності, професії, її результатів. Такий стан дослідження проблеми формування самооцінювання навчальних досягнень під час професійної підготовки студентів призводить до необхідності усунення суперечностей між:

– потребою у формуванні висококваліфікованих учителів і фактичним рівнем професійної підготовки випускників вищих педагогічних навчальних закладів;

– об'єктивною необхідністю формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів і браком моделі її формування в освітньому процесі;

– необхідністю цілеспрямованого управління процесом самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів і відсутністю відповідних адекватних шляхів забезпечення зазначеного процесу.

Отже, актуальність окресленої проблеми, врахування стану її дослідження, необхідність і можливість вирішення назрілих суперечностей, недостатня її теоретична та методична розробленість обумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки та психології «Теоретико-практична підготовка педагога до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування змісту освіти» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 1 від 30.08.2013 р.).

Тему дисертації затверджено науково-технічною радою Української інженерно-педагогічної академії (протокол № 2 від 07.10.2014 р.) й узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 25.11.2014 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні та практичні аспекти проблеми формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів.

2. Розкрити зміст понять «професійна готовність», «самооцінка», «самооцінювання» та «самооцінювання навчальних досягнень» на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури.

3. Виокремити групи факторів та критерії, а також охарактеризувати рівні сформованості самооцінки навчальних досягнень майбутніх учителів.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови та розробити модель формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів.

5. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз галузевого стандарту вищої освіти, навчальних програм, психологічної та педагогічної наукової літератури з метою розуміння наукових основ проблеми формування самооцінювання навчальних досягнень; узагальнення та систематизація для концептуалізації основних теоретичних положень; системний аналіз, порівняння й узагальнення, проектування, моделювання для визначення факторів формування самооцінки особистості, педагогічних умов та розробки моделі формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів; *емпіричні* – діагностичні (бесіди, анкетування, опитування, ранжування) для аналізу стану проблеми та виявлення рівнів сформованості самооцінки навчальних досягнень майбутніх учителів; обсерваційні (опосередковане спостереження) для узагальнення педагогічного досвіду викладачів; *експериментальні* (констатувальний, формувальний та контрольний експерименти) для апробації обґрунтованих педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів; *методи математичної статистики* для кількісного й якісного аналізу результатів експериментальної роботи та підтвердження їх достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі (*розвиток мотивації до самооцінювання, професійне педагогічне спілкування, забезпечення накопичення індивідуального досвіду самооцінювання, розвиток інтелектуальних операцій самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта діяльності з самооцінювання стану професійної підготовки, забезпечення реалізації активного та пасивного механізмів формування самооцінки*); розроблено структурно-змістову модель формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів;

– *уточнено* фактори (*внутрішні та зовнішні*), механізми (*активний та пасивний*), а також чинники (*спілкування, предметна діяльність, система оцінювання*) формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів;

– *подальшого розвитку набули* поняття «самооцінка» та «самооцінювання»; методи та форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів із урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх учителів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в експериментальній апробації обґрунтованих педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів; розробці навчального посібника «Оцінювання та самооцінювання навчальних досягнень. Assessment and Self-assessment of Learning Progress».

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх учителів у вищих закладах освіти різного рівня акредитації; під час розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів; у системі післядипломної професійної освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 383/03-а від 10.12.2015 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/107 від 25.01.2016 р.), Балаклійської філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/31 від 29.01.2016 р.), Красноградського коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 15 від 29.01.2016 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 275 від 29.01.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки та пропозиції у дисертаційній роботі сформульовані автором та є його науковим доробком. У статті у співавторстві з Л. Волошиною здобувачем проаналізовано критерії оцінювання дисципліни «Іноземна мова»; у співавторстві з В. Шишкановою – охарактеризовано зв'язки між самооцінкою майбутніх учителів та успішністю в навчанні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародній* – «Pedagogika. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2015» (Варшава, 2015); *всеукраїнській* – «Актуальні питання методики навчання як чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі» (Харків, 2015); *регіональній* – «Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі» (Харків, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 12 наукових працях (2 – у співавторстві), серед них 1 навчальний посібник, 7 статей у наукових фахових виданнях, 1 – в зарубіжному виданні, 3 тези у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (319 найменувань, із них 14 – іноземною мовою), 7 додатків. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінки, із них 170 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць та 15 рисунків на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **– «Теоретичні питання розв'язання проблеми формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці**

майбутніх учителів» – проаналізовано результати аналізу наукової літератури із проблеми дослідження; охарактеризовано базові поняття; розглянуто методологічні засади здійснення самооцінювання навчальних досягнень у змісті професійної підготовки; визначено особливості, сутність і зміст самооцінювання у процесі професійної підготовки.

У ході дослідження було встановлено, що проблема формування самооцінювання навчальних досягнень не була об'єктом спеціальних наукових пошуків. У той же час науковці традиційно звертаються до поняття самооцінки у контексті забезпечення належної якості професійної підготовки майбутніх учителів із позиції їх готовності до виконання професійних функцій, що спонукало їх до з'ясування сутнісних ознак і змісту понять *«самооцінка»* та *«самооцінювання»*.

У процесі дослідження доведено, що проблема формування готовності до самооцінювання навчальних досягнень у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії та практиці розглядається з точки зору різних аспектів: *педагогічної діяльності* (М. Д'яченко, І. Зимня, В. Сластьонін); *психологічної готовності* (О. Антонова, О. Борденюк, О. Дубасенюк); *становлення та розвитку особистості в процесі підготовки до професійної діяльності* (Г. Балл, О. Бодальов).

Вивчення наукової літератури дозволило проаналізувати й уточнити базові поняття дослідження: *«готовність майбутніх учителів до професійної діяльності», «самооцінка», «педагогічні умови», «самооцінювання»* та *«формування самооцінювання навчальних досягнень».*

У дослідженні поняття «*самооцінка*» та «*самооцінювання*» розрізняються з виокремленням їх семантичного наповнення у категоріях процесу і результату відповідно. «*Самооцінка*» розглядається як результат виконання послідовного ланцюга дій самооцінювання, а поняття «*самооцінювання*» – як система послідовних дій, що характеризують когнітивну, афективну, оцінну та регулятивну складові й об'єднуються у цілеспрямований процес, призводячи до формування наявної самооцінки.

Водночас було визначено поняття «*формування самооцінювання навчальних досягнень»* як педагогічне управління факторами та чинниками, що стимулюють механізми формування наявної адекватної самооцінки.

Уточнено сутність поняття «*готовність майбутніх учителів до професійної діяльності*» як утворення необхідних настанов, якостей і властивостей особистості, котрі дають можливість майбутньому фахівцеві свідомо та відповідально виконувати професійні обов'язки на творчому рівні.

У дослідженні поняття «*педагогічні умови»* розглядається як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і прийомів підвищення ефективності освітнього процесу. Зазначимо, що було диференційовано зовнішні чинники (*сприятливе середовище для накопичення досвіду міжособистісного спілкування та виконання системи професійних обов'язків*) і внутрішні (*накопичення досвіду планування, прогнозування, самооцінки, коригування поведінки, що забезпечує формування навичок саморегуляції*), що впливають на реалізацію педагогічних умов.

Порівняльний аналіз наукової літератури із проблеми дослідження дав підстави для виокремлення трьох підходів щодо розкриття сутності самооцінювання

навчальних досягнень і шляхів ефективного впливу на перебіг її формування: *функціонального, діяльнісного* й *особистісно орієнтованого*.

Характеристикою особистості, що одночасно є спільною ознакою зазначених підходів, виступає самооцінка особистістю власних потенційних можливостей.

Проблема формування готовності до самооцінювання навчальних досягнень безпосередньо пов'язана з професійною педагогічною свідомістю, яка виявляється у ставленні до професії, професійних ідеалів, професійних знань і вмінь, сформованих педагогічних здібностей і перспектив, структурно не відрізняється від свідомості й містить когнітивний, аксіологічний, діяльнісний і творчий компоненти, що утворюються на підставі інтегрального об'єднання оцінювання й самооцінки.

Самооцінювання навчальних досягнень у процесі підготовки майбутніх учителів неможливе без відбиття у свідомості свого образу «Я» в майбутньому, усвідомлення прагнень і настанов. У зв'язку з цим самооцінювання є функцією самосвідомості, оскільки у ході формування ідеального образу «Я» відбувається критичне переосмислення перспектив власного зростання із постійним оцінюванням фактично здобутих якостей.

У другому розділі – **«Методичні засади формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів»** – визначено рівні сформованості самооцінки та критерії сформованості самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці; теоретично обґрунтовано та розкрито педагогічні умови та структурно-змістову модель формування самооцінювання навчальних досягнень у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Визначено основні підходи до вивчення самооцінки: *особистісний* (самооцінка є важливим компонентом у структурі самосвідомості особистості); *структурно-цілісний* (компонент цілісної структури особистості й одночасно складне системне утворення з багаторівневою ієрархічною структурою); *діяльнісний* (фактор, що впливає на якість результатів діяльності особистості); *психопатологічний* (показник психічного здоров'я особистості); *функціональний* (одна з основних функцій особистості); *динамічний* (особливості впливу вікових змін у процесі становлення особистості).

Аналіз наукових підходів до визначення сутнісних ознак і дефініцій поняття самооцінки (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, У. Джеймс, А. Маслоу, К. Роджерс, П. Чамата) дав можливість розкрити її типологію: розрізняють оцінювання вчителем своїх реальних можливостей (*актуальна самооцінка*), учорашніх (*ретроспективна*) і майбутніх досягнень (*потенційна* або *ідеальна*), а також прогнозування результатів можливих дій (*прогностична*) й оцінювання іншими людьми (*рефлексивна самооцінка*); регулятивні функції самооцінки (*оцінні, контрольні, стимулювальні, блокувальні, захисні*).

У дослідженні визначено педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів: *розвиток мотивації до самооцінювання, професійне педагогічне спілкування, забезпечення накопичення індивідуального досвіду самооцінювання, розвиток інтелектуальних операцій самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта діяльності з самооцінювання стану*

професійної підготовки, забезпечення реалізації активного та пасивного механізмів формування самооцінки.

Засобами реалізації педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень під час професійної підготовки виступають: організація середовища для спілкування, що сприяє формуванню досвіду міжособистісної комунікації; формування вмінь планування, прогнозування, самооцінки, коригування поведінки в межах вивчення професійно-орієнтованих дисциплін і педагогічної практики, що сприяє формуванню навичок саморегуляції.

У забезпеченні сталого процесу формування самооцінювання навчальних досягнень варто звернути належну увагу на систему послідовних дій, які призводять до формування наявної самооцінки. Їх сукупність і послідовне виконання, що об'єднується у цілеспрямований процес самооцінювання, має змістом об'єднані дії, що характеризують *когнітивну, афективну, оцінну* та *регулятивну складові*, до яких належать: аналітичні дії пошукового характеру, що спрямовані на виявлення провідних професійних ознак; дії щодо формування уявлення про себе як педагога; дії щодо оцінки, контролю, стимулювання, блокування, захисту.

Проведений аналіз сутнісних ознак поняття самооцінювання та механізмів формування самооцінки особистості дає підстави для виокремлення сукупності *зовнішніх* і *внутрішніх факторів*, оскільки явища зовнішнього та внутрішнього середовища є водночас і факторами розвитку особистості, а формування в самосвідомості власного образу «Я» в цьому контексті стає органічним природним процесом. Група зовнішніх факторів характеризує вплив середовища на особистість, що забезпечує бажаний характер діяльності, спілкування, формування підґрунтя для самооцінних суджень, а внутрішні фактори визначаються активністю, мотиваційним комплексом, задатками, здібностями, внутрішньою позицією до зовнішнього середовища та його впливу. Обидві групи факторів здійснюють синхронний вплив, але мають різні наслідки для організації процесу формування самооцінювання та його результатів.

У зв'язку з цим у визначенні педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень було закцентовано увагу на створенні зовнішнього середовища в системі професійної підготовки, яке б виконувало функції зовнішніх факторів розвитку самооцінювання особистості.

До педагогічних умов, що впливають на реалізацію внутрішніх чинників формування самооцінювання, належать накопичення індивідуального досвіду самооцінювання, розвиток інтелектуальних операцій самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта діяльності з самооцінювання стану професійної підготовки й ін.

Зазначені педагогічні умови спрямовані на забезпечення рефлексивної навчальної діяльності; посилання на досвід самооцінювання власних досягнень; переведення студента в активну дослідницьку позицію щодо власної професійної підготовки з метою її аналізу; управління своєю навчальною діяльністю. Їх реалізація є складовою моделі формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів (рис. 1).

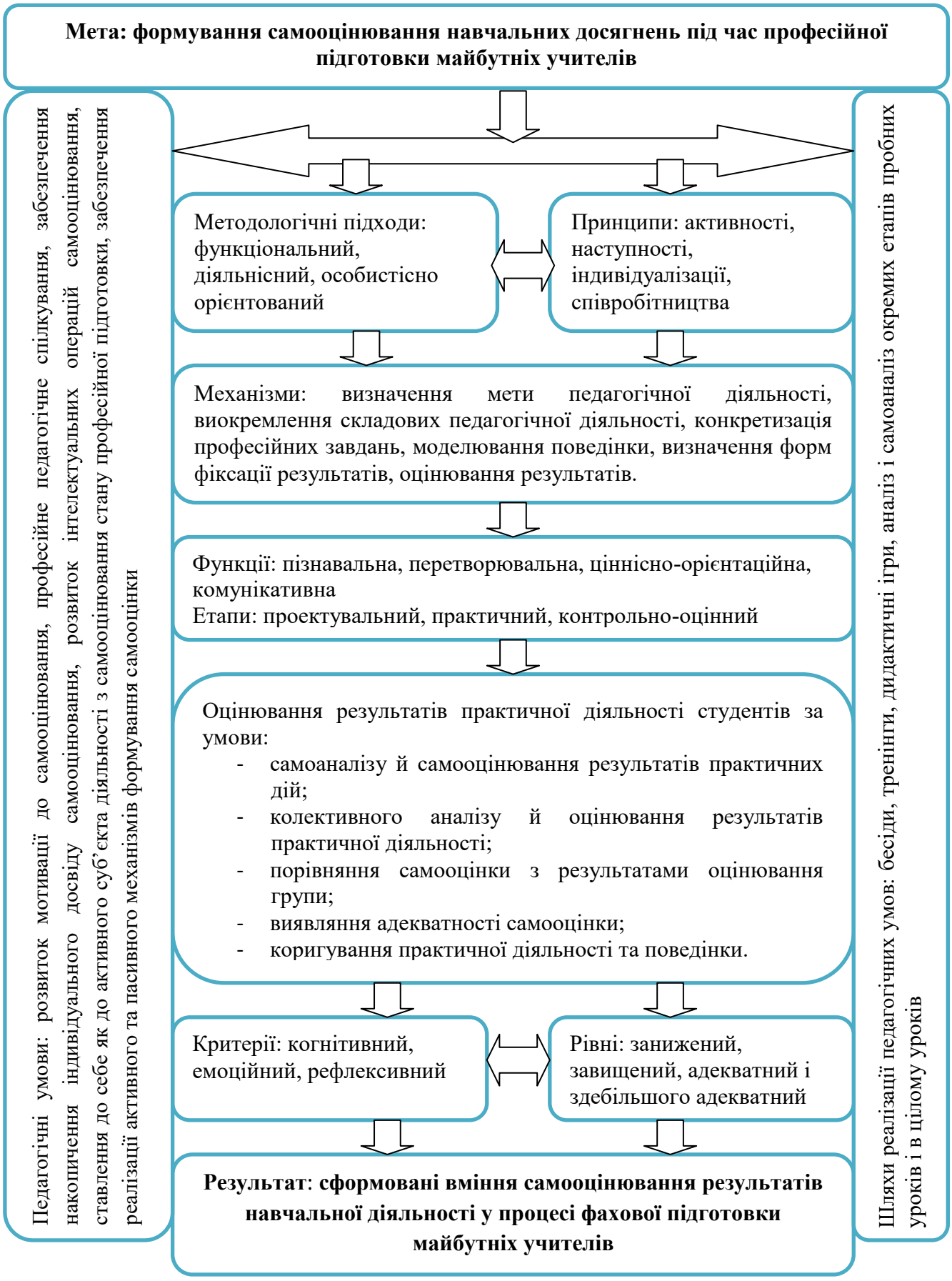

Рис. 1. Структурно-змістова модель формування самооцінювання навчальних досягнень під час професійної підготовки майбутніх учителів.

На підставі науково обґрунтованих педагогічних умов і розробленої структурно-змістової моделі було виділено етапи формування самооцінювання навчальних досягнень: проектувальний, практичний і контрольно-оцінний.

Критеріями сформованості самооцінювання навчальних досягнень є: *когнітивний* (розкриває розуміння, усвідомлення аутентичної інформації про себе в розрізі суб'єкта навчальної діяльності зі здобуття системи професійних знань і вироблення вмінь), *емоційний* (висвітлює афективні когнітивні зв'язки між емоціями, що виникають у процесі професійної підготовки, та стимулами, що впливають на їх динаміку; здібності відчувати емоційний стан іншої людини, співчувати їй; здібності оцінювати власний емоційний стан та емоційний стан оточення), *рефлексивний* (визначає здатність до організації рефлексивної діяльності).

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів, враховуючи активний і пасивний механізми формування самооцінки особистості й об'єктивне існування груп зовнішніх і внутрішніх факторів, реалізація процесу самооцінювання навчальних досягнень розглядається як особистісне утворення, яке є продуктом комунікативної діяльності. Це обумовило створення в процесі професійної педагогічної підготовки умов для підтримки діалогу, взаємного оцінювання, рефлексії. При цьому в комунікативній діяльності допускається спілкування на міжособистісному й особистісно-груповому рівнях, що рівною мірою забезпечує взаємодію суб'єктів, взаємне оцінювання й самооцінку. Вона являє собою систему актів спілкування, які визначаються суб'єктом, підпорядковуються нормам комунікації та спрямовані на досягнення цілей спілкування.

Формування самооцінювання навчальних досягнень як стійкого особистісного утворення має відбуватись у безпосередній діяльності за умов налагодження спілкування, у зв'язку з чим передбачалася реалізація кількох послідовних етапів: *визначення й усвідомлення цілей професійної підготовки; виокремлення ключових елементів професійної діяльності; моделювання діяльності та поведінки для вирішення педагогічних завдань*, що відповідають змісту професійної діяльності з розробкою засобів оцінювання результатів, форм їх фіксації тощо; *практична реалізація моделі* педагогічної діяльності; організація оцінювання результатів практичної діяльності для розв'язання поставлених педагогічних завдань.

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна робота з перевірки ефективності педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів»** – здійснено діагностику сформованості самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів у процесі професійної підготовки; охарактеризовано організацію та хід педагогічного експерименту; проаналізовано й узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Загалом в експериментальній роботі взяли участь 546 студентів контрольних та експериментальних груп за спеціальностями 6.020303 Філологія (англійська мова) та 6.010102 Початкова освіта.

За допомогою критерію Пірсона χ^2 для рівня значущості 0,05 доведено несуттєві відмінності в рівнях самооцінки студентів контрольних та експериментальних груп.

Для перевірки ефективності педагогічних умов було обрано низку критеріїв, за змінами яких визначався стан сформованості самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів: рівень якості знань, рівень володіння методиками викладання, самооцінювання у процесі аналізу проведених уроків (*когнітивний критерій*), результати вивчення самооцінювання за спеціальними методиками (*рефлексивний критерій*), характер виявлення емоційно-ціннісного ставлення до своїх досягнень (*емоційний критерій*). Згідно виокремлених критеріїв визначено чотири рівні самооцінки: *занижена, завищена, адекватна та здебільшого адекватна*.

З метою дослідження сформованості самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів педагогічний експеримент включав *констатувальний, проектувальний та контрольний етапи*, під час яких реалізовувалися педагогічні умови, а саме: постановка цілей, організація роботи, створення ситуацій-змагань, оцінка та контроль, використання інтерактивних та ігрових методів під час проведення навчальних занять (*рольові ігри, бліц-інтерв'ю, парадоксальна розповідь, мозковий штурм, «мікрофон», «карусель», аналіз ситуаційних вправ* тощо); створення ситуацій-дискусій для порівняння та виділення головного під час аналізу пробних уроків; адаптація вмінь прогнозування, коригування поведінки в межах вивчення професійно-орієнтованих дисциплін та педагогічної практики. Це дало можливість забезпечити індивідуалізацію процесу формування самооцінювання, обумовивши такі важливі складові, як мотивацію, здобуття необхідних знань і вмінь, рефлексію.

На *констатувальному етапі* дослідження встановлено, що у більшості студентів самооцінка при самоаналізі проведених уроків є адекватною (когнітивний критерій: КГ – 31,89 %, ЕГ – 35,93 %; рефлексивний критерій: КГ –34,06 %, ЕГ – 31,85 %) та завищеною (когнітивний критерій: КГ – 30,07 %, ЕГ – 28,15 %; рефлексивний критерій: КГ – 30,07 %, ЕГ – 31,11 %). Значно менше студентів із здебільшого адекватною самооцінкою (когнітивний критерій: КГ – 22,10 %, ЕГ – 20,00 %; рефлексивний критерій: КГ – 19,93 %, ЕГ – 22,22 %) та найменше – із заниженою (когнітивний критерій: КГ – 15,94 %, ЕГ – 15,92 %; рефлексивний критерій: КГ – 15,94 %, ЕГ – 14,82 %). При самоаналізі пробних уроків за емоційним критерієм у більшості студентів виявлено адекватну та здебільшого адекватну самооцінку (відповідно: КГ – 50,36 %, ЕГ – 50,74 % та КГ – 26,81 %, ЕГ – 26,30 %); найменша кількість студентів із заниженою самооцінкою (КГ – 10,87 %, ЕГ – 11,11 %) та більше із завищеною (КГ – 11,96 %, ЕГ – 11,85 %).

Формувальний експеримент педагогічного дослідження було проведено у три послідовних і взаємопов'язаних етапи: *проектувальний, практичний та контрольно-оцінний.*

У ході формувального експерименту відбувалося впровадження авторського навчального посібника «Оцінювання та самооцінювання навчальних досягнень.

Assessment and Self-assessment of Learning Progress», реалізація педагогічних умов, спрямованих на формування готовності до самооцінювання навчальних досягнень.

Метою *проектувального етапу* було забезпечення мотивації до самозмін, вивчення сформованості навичок студентів давати характеристику своєї діяльності, здійснювати її аналіз, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між результатами діяльності та обраними способами виконання поставлених педагогічних завдань. Предметом самооцінювання були знання, професійні вміння, перспективи особистісного професійного вдосконалення відповідно до створюваного під час спільних обговорень образу вчителя-професіонала. У результаті очікувалося формування настанови на продуктивні дії з управління характером своєї навчальної діяльності, спрямованості на перспективне планування самоосвітньої діяльності відповідно до створеного образу «Я», налаштованості на систематичне уточнення образу «Я» в напрямі його постійного вдосконалення.

Із метою реалізації завдань проектувального етапу щодо забезпечення формування мотивації було організовано бесіди у студентських групах, які містили блоки питань для самоаналізу. Організована робота фіксувалася навколо провідних його завдань: ознайомлення студентів із сутністю поняття «самооцінка», її місцем у житті людини та в управлінні процесами професійного становлення та розвитку. У процесі експериментальної роботи було проведено низку семінарів (наприклад, «Вимірювання професійних здібностей» та «Профіль самосприйняття»), тренінгів і тестів, у тому числі тесту «Дерево». Значна увага приділялася проведенню ігор (наприклад, «Сходинки», коли студенти визначали реальну та перспективну сходинки своєї професійної готовності; «Який я?», де студенти малювали лінії щодо розвитку вмінь самооцінювання й ін.), що об'єднувались ідеєю проведення практичних заходів у руслі розкриття змісту питань самооцінки та її значення в забезпеченні успіху в професійній діяльності.

Було організовано систематичну комунікативну діяльність студентів (спілкування) у спеціально змодельованих ситуаціях. Це дало можливість керувати зовнішніми факторами і внутрішніми факторами, оскільки бесіди, дискусії, обговорення, взаєморецензування і саморецензування відбувались у педагогічно керованих умовах.

У ході реалізації завдань *практичного етапу,* що проводився з використанням індивідуальної та групової форм роботи, а також різних методик, у тому числі Будассі та Дембо-Рубінштейна, було організовано роботу з набуття досвіду самооцінювання шляхом оволодіння інструментарієм об'єктивного оцінювання предмета спостереження із наступними діями щодо порівняння результатів власного самооцінювання із зовнішніми оцінними судженнями. У цей час відбувалося моделювання педагогічних ситуацій, які торкалися питань налагодження педагогічної взаємодії за лініями: учитель – учитель, учитель – учень, учитель – батьки учня. Засобом залучення студентів у роботу для вирішення імітованих ситуацій було обрано ігрові технології.

На *контрольно-оцінному етапі* формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів було проведено практичні заходи щодо вдосконалення студентами вмінь здійснювати самооцінювання окремих елементів професійної педагогічної діяльності: створення ситуації успіху

та безпосередню рефлексивну діяльність під час ретроспективного обговорення обраних стратегій поведінки й обумовлених ними результатів взаємодії. Із метою формування вмінь здійснювати самооцінювання дій студентів було визначено комплекс послідовних самостійних кроків: логічно та доступно формулювати власну думку, організовувати діалог, давати пояснення, підтримувати бесіду, доводити свої переконання, віднаходити зрозумілі й переконливі аргументи, активно слухати опонента. Формування вмінь реалізовувати на практиці здобуті під час бесід знання ефективної комунікації забезпечувалося під час тренінгів із запровадженням методу роботи в мікрогрупах. Процедуру спостереження й аналізу результатів діяльності було введено в програму практики «Пробні уроки» за допомогою щоденників самоспостережень, у яких фіксувалися плани проведення уроків, їх ключові елементи як об'єктів самооцінки, а також містили окремі завдання щодо спостережень та аналізу уроків, які вони спостерігали в інших студентів.

Організовані на формувальному етапі педагогічного експерименту бесіди, тренінги, ігри, пробні уроки з аналізом та самоаналізом якості проведення окремих їх етапів та в цілому уроків відповідали визначеним у процесі теоретичного дослідження *об'єктивним* (здатність аналізувати, наявність уявлень про зміст та структуру самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта самооцінювання результатів професійної підготовки) та *суб'єктивним* (формування самооцінки у спеціально організованій рефлексивній діяльності, моделювання освітнього процесу з опорою на індивідуальний досвід самооцінювання, переведення студента в активну дослідницьку позицію відповідно до своєї професійної підготовленості з метою її аналізу й усвідомлення, виникнення протиріч і організоване керівництво власною діяльністю з метою здобуття нового досвіду) факторам формування самооцінки навчальних досягнень.

Основними формами та методами формування готовності до самооцінювання у студентів вищих навчальних педагогічних закладів під час аудиторної роботи були рольові ігри («Хто вчитель?», «Адекватне самооцінювання студентів»), дискусії («Професіоналізм сучасного вчителя»), презентації, творчі проблемні завдання, конкурс на кращу наукову роботу, авторські вправи («Чому я хочу стати вчителем», «Чи є ліміт професійного саморозвитку педагога?») тощо.

Результативність упровадження структурно-змістової моделі формування самооцінювання навчальних досягнень визначалася за допомогою методів анкетування, спостереження, бесід, тестування, інтерв'ювання, аналізу результатів навчальної діяльності тощо. Позитивна динаміка формування самооцінювання майбутніх учителів підтверджена результатами контрольного зрізу з використанням методів статистичного опрацювання та порівняльного аналізу.

На контрольному етапі дослідження в експериментальних групах зміни виявилися більш суттєвими, ніж у контрольних. Загальну динаміку рівнів сформованості самооцінки студентів при самоаналізі проведення уроків із іноземної мови на початку та наприкінці експерименту показано на рис. 2.

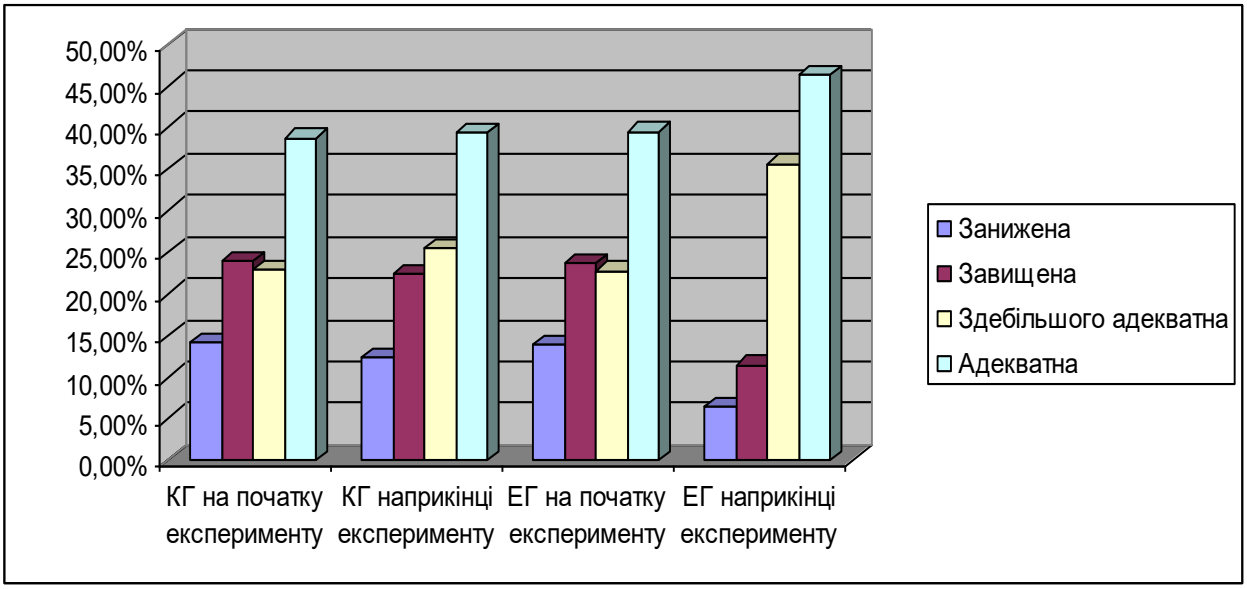

Рис. 2. Гістограма динаміки рівнів сформованості самооцінки студентів при самоаналізі проведення уроків із іноземної мови на початку та наприкінці експерименту (у %)

Загалом, у ході контрольного етапу дослідження в експериментальних групах показники заниженої та завищеної самооцінки значно зменшилися (когнітивний критерій – на 6,66 % та 13,34 % відповідно; рефлексивний – на 5,93 % та 13,70 %; емоційний – на 10,00 % та 9,63 %) за рахунок істотного збільшення кількості студентів із адекватною та здебільшого адекватною самооцінкою (за когнітивним критерієм на 7,40 % та 12,60 % і становила 43,33 % та 32,60 % відповідно; за рефлексивним – на 2,96 % та 16,67 % і становила 34,81 % та 38,89 %; за емоційним – на 10,37 % та 9,26 % і становила 61,11 % та 35,56 %).

На відміну від експериментальних груп, у студентів контрольних груп не зафіксовано суттєвих змін. Так, за когнітивним критерієм відсоток майбутніх учителів із адекватною й із здебільшого адекватною самооцінкою зріс лише на 1,81 % та 1,81 % (відповідно від 31,89 % та 22,10 % на початку експерименту до 33,70 % та 23,91 % наприкінці); за рефлексивним критерієм найбільше (на 4,35 %) зросла кількість опитаних зі здебільшого адекватною самооцінкою; за емоційним – приріст студентів із адекватною та зі здебільшого адекватною самооцінкою становив відповідно лише 1,82 % та 1,81 %.

За допомогою метода математичної статистики (критерія χ^2) підтверджено достовірність отриманих експериментальних результатів. Значення $T_{експ.}$ = 13,46 було більшим за $T_{крит.}$=7,82, що є доказом статистичних відмінностей формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів у контрольних та експериментальних групах після формувального експерименту.

Аналіз результатів експерименту дозволяє констатувати, що мета дослідження щодо виявлення ефективності педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів досягнута.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичного пошуку та результатів експериментального дослідження засвідчили досягнення мети та розв'язання поставлених завдань, що дало можливість зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано сучасний стан і тенденції професійної підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки особлива увага приділяється професійній готовності до педагогічної діяльності, що охоплює спектр інтегративних складових, основною з яких є сформована самооцінка. Аналізуючи професійну готовність майбутніх учителів, виділяємо педагогічну свідомість і самосвідомість. Варто відзначити взаємозалежність і взаємозв'язок професійної діяльності, професійної самосвідомості та самооцінки.

Встановлено, що самооцінювання навчальних досягнень у процесі підготовки майбутніх учителів неможливе без відбиття у свідомості студента свого образу «Я» в майбутньому, а це ототожнюватиметься з прагненнями та настановами, самореалізацією на рівні задоволення потреби в самоповазі.

Проблема формування готовності до самооцінювання навчальних досягнень розглядається з точки зору педагогічної діяльності, психологічної готовності, а також становлення та розвитку особистості в процесі підготовки до професійної діяльності.

У ході дослідження було виокремлено три підходи щодо розкриття сутності самооцінювання навчальних досягнень і шляхів ефективного впливу на перебіг її формування: *функціональний, діяльнісний* та *особистісно орієнтований*.

У забезпеченні сталого процесу формування самооцінювання навчальних досягнень варто приділити належну увагу системі послідовних дій, які призводять до формування наявної самооцінки. При цьому розрізняють прогностичну, актуальну, потенційну, рефлексивну та ретроспективну самооцінку.

2. Розкрито суть поняття «*самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів*», яке тлумачиться як функція свідомості з критичним переосмисленням перспектив власного зростання та з постійним оцінюванням фактично здобутих якостей.

Проаналізовано й уточнено поняття: «*професійна готовність*» – це спектр інтегративних складових (професійних якостей педагога) із притаманною для будь-якої предметно-практичної діяльності структурою, основою якої є сформована самооцінка; «*самооцінка*» – основний структурний компонент свідомості особистості; особливий ступінь її розвитку, що характеризує усвідомлення людиною себе та своїх здібностей, а також мотивів, цілей, учинків, свого ставлення до оточення й до себе; в окремих працях акцентується увага на складності й неможливості розрізняти поняття самосвідомості й самооцінки як тотожних понять; є результатом виконання послідовного ланцюга дій самооцінювання; «*самооцінювання*» – це система послідовних дій, що характеризують когнітивну, афективну, оцінну та регулятивну складові та послідовне виконання яких призводить до формування наявної самооцінки.

3. На основі аналізу змісту самооцінювання та механізмів формування самооцінки було виявлено *групи зовнішніх* і *внутрішніх факторів*, які водночас

виступають факторами розвитку особистості. Група зовнішніх факторів характеризує вплив середовища на особистість, чим забезпечується бажаний характер діяльності, спілкування, формується достатнє підґрунтя для самооцінних суджень; група внутрішніх факторів визначається активністю, мотиваційним комплексом, задатками, здібностями, внутрішньою позицією до зовнішнього середовища та його впливу.

Розроблено *систему критеріїв* оцінювання сформованості самооцінювання навчальних досягнень: *когнітивний* (знання й уявлення про самооцінювання, роль самооцінки у розвитку особистості, а також самооцінювання при аналізі проведених уроків), *емоційний* (мотивація до самопізнання, саморозвитку та характер виявлення емоційно-ціннісного ставлення до своїх досягнень), *рефлексивний* (готовність до самозмін і результати вивчення самооцінювання за спеціальними методиками).

Виокремлено рівні сформованості самооцінки навчальних досягнень майбутніх учителів: *завищений, занижений* (відносяться до неадекватної самооцінки: відповідно орієнтація лише на успіх або завищена вимогливість до себе), *адекватний* (оптимальне співвідношення можливостей і здібностей, що не заважає критичному відношенню до себе), *здебільшого адекватний* (незначні відхилення від адекватної самооцінки).

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів: *розвиток мотивації до самооцінювання, професійне педагогічне спілкування, забезпечення накопичення індивідуального досвіду самооцінювання, розвиток інтелектуальних операцій самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта діяльності з самооцінювання стану професійної підготовки, забезпечення реалізації активного та пасивного механізмів формування самооцінки.*

Розроблено структурно-змістову модель формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів. Упровадження моделі забезпечується використанням навчального посібника «Оцінювання та самооцінювання навчальних досягнень. Assessment and Self-assessment of Learning Progress» в освітньому процесі.

Експериментальним шляхом доведено ефективність розробленої і впровадженої структурно-змістової моделі формування самооцінювання навчальних досягнень під час професійної підготовки майбутніх учителів.

5. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів. Реалізація розроблених педагогічних умов і структурно-змістової моделі формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів на формувальному етапі дозволила якісно та кількісно підвищити рівень сформованості самооцінки. Результатами контрольного експерименту засвідчили динаміку змін у сформованості зазначеної особистісної якості в контрольних та експериментальних групах. У порівнянні з констатувальним етапом дослідження в експериментальних групах зміни виявилися більш суттєвими, ніж у контрольних, а саме збільшилася кількість студентів із адекватною та здебільшого адекватною самооцінкою за когнітивним критерієм відповідно на 7,40% та 12,60 %, за рефлексивним – на 2,96 % та 16,67 %; за емоційним критерієм

було зафіксовано приріст 10,37 % та 9,26 % кількості студентів із адекватною та здебільшого адекватною самооцінкою.

Варто зазначити, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямами подальшої дослідницької роботи можуть стати: теоретичні та методичні засади інтеграції системи формування самооцінювання навчальних досягнень у зміст професійної підготовки, розробка на цій основі складових Галузевих стандартів вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальний посібник

1. Бахмат Л. В. Оцінювання та самооцінювання навчальних досягнень = Assessment and Self-assessment of Learning Progress : навч. посіб. / Л. В. Бахмат. – Харків, 2016. – 35 с.

Наукові статті у фахових виданнях

2. Бахмат Л. В. Вплив самооцінки на формування професійної педагогічної самосвідомості / Л. В. Бахмат // Наукові записки кафедри педагогіки. – Харків, 2013. – Вип. XXXIII. – С. 27-33.

3. Бахмат Л. В. Суть та характеристики професіональної педагогічної самосвідомості / Л. В. Бахмат // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – Вип. 31 (84). – С.112-116.

4. Бахмат Л. В. Готовність до професійної педагогічної діяльності як наукова проблема / Л. В. Бахмат // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 34 (87). – С. 56-60.

5. Бахмат Л. В. Взаємозв'язок самооцінки та професійної педагогічної самосвідомості / Л. В. Бахмат // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 37 (90). – С. 83-87.

6. Бахмат Л. В. Forming self-evaluation of learning achievements as a pedagogical problem / Л. В. Бахмат // Наукові записки кафедри педагогіки. – Харків, 2015. – Вип. XXXVIII. – С. 45-51.

7. Бахмат Л. В. Роль самооцінки навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів / Л. В. Бахмат // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 43 (96). – С. 66-71.

8. Бахмат Л. В. Передумови формування самооцінки навчальних досягнень студентів / Л. В. Бахмат // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 37 (370). – С. 12-16.

Наукові статті в зарубіжних виданнях

9. Бахмат Л. В. Педагогічні умови формування самооцінки навчальних досягнень у майбутніх учителів / Л. В. Бахмат // Cambridge Journal of Education and Science. – Cambridge University Press, 2016. – № 1 (15), Vol. II. – С. 541-547.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій

10. Бахмат Л. В. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з англійської мови / Л. В. Бахмат, Л. Р. Волошина // Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі: матеріали Регіональної наук.-практ. конф. (Харків, 14 травня 2015 р.) / МОН України, Харк. гум.-пед. академія. – Х. : ФОП Шейніна О. В., 2015. – С. 7-9.

11. Бахмат Л. В. Аспекти формування самооцінки навчальних досягнень / Л. В. Бахмат, В. М. Шишканова // Актуальні питання методики навчання як чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 11 листоп. 2015 р.) / МОН України, Харк. гум.-пед. академія. – Х. : ФОП Шейніна О. В., 2015. – С. 19-20.

12. Бахмат Л. В. Передумови формування самооцінки навчальних досягнень у майбутніх учителів / Л. В. Бахмат // Pedagogika. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2015 : матеріали тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (30 груд. 2015 р. – 3 січня 2016 р.). – Warszawa : Wydawca : Sp. z. o.o. «Diamond trading tour», 2015. – № 1 (15). – С. 64-65.

АНОТАЦІЇ

Бахмат Л. В. Педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, 2016.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування самооцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в умовах вищого навчального закладу.

У дисертації уточнено сутність поняття «самооцінювання навчальних досягнень», проаналізовано зв'язки між «свідомістю», «самосвідомістю», «професійною самосвідомістю», «самооцінкою» та визначено роль самооцінювання у реалізації завдань професійної педагогічної підготовки. Розроблено структурно-змістову модель, а також визначено педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень у професійній підготовці майбутніх учителів: розвиток мотивації до самооцінювання, професійне педагогічне спілкування, забезпечення накопичення індивідуального досвіду самооцінювання, розвиток інтелектуальних операцій самооцінювання, ставлення до себе як до активного суб'єкта діяльності з самооцінювання стану професійної підготовки, забезпечення реалізації активного та пасивного механізмів формування самооцінки.

Визначено послідовні етапи реалізації структурно-змістової моделі формування самооцінювання навчальних досягнень: проектувальний, практичний, контрольно-оцінний. Уточнено критерії оцінювання сформованості самооцінювання навчальних досягнень: когнітивний, рефлексивний, емоційний. Результатами експериментальної роботи доведено ефективність реалізованих педагогічних умов.

Ключові слова: самооцінка, свідомість, самосвідомість, професійна

самосвідомість, самооцінювання навчальних досягнень, професійна педагогічна підготовка, педагогічні умови формування самооцінювання навчальних досягнень, структурно-змістова модель.

Бахмат Л. В. Педагогические условия формирования самооценивания результатов учебной деятельности в профессиональной педагогической подготовке будущих учителей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Переяслав-Хмельницкий, 2016.

В диссертации исследованы теоретические основы формирования самооценивания результатов учебной деятельности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки в условиях высшего учебного заведения. Уточнена сущность понятия «самооценивание результатов учебной деятельности», проанализирована связь между «сознанием», «самосознанием», «профессиональным самосознанием», «самооцениванием» и определена роль самооценивания при реализации задач профессиональной педагогической подготовки. Разработана структурно-содержательная модель и педагогические условия формирования самооценивания результатов учебной деятельности будущих учителей: развитие мотивации к самооцениванию; увеличение эффективности самооценивания, профессиональное педагогическое общение, обеспечение аккумулирования индивидуального опыта самооценивания, развитие интеллектуальных операций самооценивания, отношение к себе как к активному субъекту деятельности относительно самооценивания состояния профессиональной подготовки, обеспечение реализации активного и пассивного механизмов формирования самооценки.

Определены последовательные этапы реализации структурно-содержательной модели формирования самооценивания результатов учебной деятельности будущих учителей: проектный, практический, контрольно-оценочный. Уточнены критерии оценивания сформированности самооценивания результатов учебной деятельности: когнитивный, рефлексивный, эмоциональный. Результатами экспериментальной работы доказана эффективность педагогических условий.

Ключевые слова: самооценка, сознание, самосознание, профессиональное самосознание, самооценивание результатов учебной деятельности, профессиональная педагогическая подготовка, педагогические условия формирования самооценивания результатов учебной деятельности, структурно-содержательная модель.

Bakhmat L. V. Pedagogical conditions for forming self-assessment of learning achievements in the professional training of future teachers. – On the rights of a manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2016.

The thesis is a theoretical-experimental research on the issue of forming the future teachers' self-assessment of learning achievements during their professional training in a higher educational establishment.

The peculiarities of future teachers training in the process of education and practice activities are analyzed. In the thesis, the author clarifies the concepts of «self-assessment» and «the process of self-assessment», where the former is considered the result and the latter – activity. The role of self-assessing in achieving goals of professional pedagogical training is also defined in the thesis. The connections between such concepts as «consciousness», «self-consciousness», «professional self-consciousness» and «self-assessment» are also detailed.

The process of self-assessing learning achievements is impossible without imprinting «I»-image in the consciousness of students. Professional self-consciousness is a standard containing personally important criteria of assessing pedagogical training. According to the analysis of pedagogical and psychological literature, self-assessment is considered a function of self-consciousness. Self-assessment, professional activities and self-consciousness are closely connected in pedagogy.

Self-assessment is analyzed using such approaches as personal, structural, actional, psychopathological, functional and dynamic. In the thesis, five time-related types of self-assessment are pointed out and they are prognostic, actual, potential, reflexive and retrospective.

The pedagogical conditions of forming the future teachers' self-assessment of learning achievements during their professional training in a higher educational establishment are developed. They include stimulating self-assessment motivation, improving efficiency of self-assessment, professional pedagogical communication, accumulating self-assessment experience, developing intellectual self-assessment operations, activating the passive and active mechanisms of self-assessment formation, as well as treating oneself as an active subject of self-assessing activities in professional training.

The author also creates a structural-content model which specifies the aim and result, along with applying the defined pedagogical conditions and detailing methodological approaches, principles, stages, functions, mechanisms, assessing processes, means, etc.

In the thesis, the consistent stages of the structural-content model for forming the future teachers' self-assessment of their learning achievements – planning, practical, control-assessing – are defined. The criteria of identifying the level of forming self-assessment of learning achievements – cognitive, reflexive and emotional – are specified. On the basis of the defined criteria and indicators, four levels of self-assessment for future teachers' activities are defined: low, high, adequate (ideal) and mainly adequate (close to ideal).

The outcomes of the students' practical work were received during pedagogical practice «Experimental lessons» at school, when students have to teach English and observe lessons by groupmates. The results were gained by applying the self-analysis and self-assessment of practical lessons, collective analysis and assessment, comparing self-assessment and the results of group's assessment, finding adequate self-assessment, deciding on practical activities and behavior, when a practice coordinator organizes

discussion and provides advice if needed.

The results of the experimental work prove efficiency of the implemented pedagogical conditions, which were realized by using specially developed games and workshops, creating situations for efficient pedagogical analysis. Also, the guidelines «Assessment and Self-assessment of Learning Progress» were created and implemented in the educational process.

The positive dynamics of forming future teachers' self-assessment of their learning achievements allow the structural-content model to be offered for implementation in the educational process of higher educational establishments for forming adequate self-assessment.

Key words: self-assessment, consciousness, self-consciousness, professional self-consciousness, the process of self-assessment of learning achievements, professional pedagogical training, pedagogical conditions for forming the self-assessment of learning achievements, structural-content model.